

ПРОБЛЕМИ ПОЉСКЕ СОЦИОЛОГИЈЕ ПРАВА

Карактеристично је за пољску социолошку науку развијање не њених филозофских преокупација већ један изузетно организован интерес за истраживачки рад¹ у оквиру посебно-конституисаних дисциплина. Насупрот извесним (малобројним) схватањима према којима „с тачке гледишта теоријских интересовања деоба (...) на посебне социологије, такве као индустријска социологија, социологија породице или социологија политичког живота, нема већег значаја”², данас у Пољској управо импонују резултати, које постижу тзв. социологија војске, интелигенције, професија а да и не говоримо о социологији рада, индустријској социологији, социологији религије, социологији политичких односа, руралној и урбанској социологији, социологији васпитања и др. развијеним социолошким научним областима.

Пољска социологија права имплицира низ општих карактеристика социолошке науке у Пољској али, у исто време, она се одликује својим специфичним обележјима и то не само у односу на предмет који истражује. Приметно јача њена улога, популарност, потреба за општим признањем, њен утицај иако се социологијом права не бави у првом плану ниједна институција у Пољској³ (што није случај, на пример, са социологијом политичких односа) а од њених представника, да тако кажемо, само се др. Адам Подгурецки (варшавски универзитет) непосредно и целовито бави проблемима и задацима социологије права док се други, међу којима треба споменути имена Ј. Гурецког, З. Зембињског, С. Завадског, Ф. Студницког и др., интересују том облашћу посредно или парцијално.

Иако се тврди да је социологија права „млада дисциплина”, која има „значајну будућност”⁴, она у Пољској „као наука има извесне традиције, истина не најбоље”⁵. Реч је пре свега о раду Хенрика Пиентка, публикованом 1933. године ц. н. „Предмет и метода социологије права у коме се први пут у Пољској покушава са одредбом и систематизацијом појмова, који чине област социологије права.”⁶ Истичући да је право врста друштвених појава, које настају као резултат деловања друштвених чинилаца, Х. Пиентка је писао да се због тога „сва социолошко-правна питања ослањају... на утврђивање социолошких закона, који управљају животом правних норма”⁷. Исти аутор истиче да се испитивање суштине те врсте појава може одвијати на двојак начин, што даје основу постојања двеју правних теоријских наука. Једна од њих — теорија права — интересује се унутрашњом структуром правних појава, њиховом статиком, елементима који чине те појаве док социологија права испитује њихову динамику, промене у њима; зависност облика људског понашања на бази правних постулата итд. Сажето схватање односа теорије прва према социологији пра-

ва можемо изразити тврђењем да нам социологија права даје слику узрочно-последичних веза правних појава док се теорија права интересује унутрашњом страном тих појава.⁸

Оцењујући социологију права **Х. Пиентка** као „општу и априорну”⁹ због њеног „концептуалистичко-спекулативног правца”¹⁰, савремена пољска социологија права развија се на начин који није могао бити апсолутно ослобођен утицаја старе (предратне) социолошко-правне оријентације али који, у исто време, наступа нешто другом теоријском концепцијом и методологијом. Најиме, новија пољска социологија права поред својих резултата у области теоријског одређивања свог предмета, односа према осталим (нарочито правним) наукама, места у систему постојећих праваца социологије права у свету, показује не мање значајних успеха и на емпиријско-истраживачком терену (испитивања у вези радничких судова, малолетног преступништва, професије новинара и сл.). Поред старе, „спекулативне”, социологије права и искуства савремене пољске социологије права, на формирање и развој ове последње имају одређен утицај постигнућа и велика афирмација других савремених социологија права у западним земљама. Обзиром да пољска социологија права нема примера да види да се у источним земљама нарочито негује ова научна дисциплина, један од њених поборника изричито захтева да „... истраживања буржоаске социологије права требају бити коришћена од наше науке”¹¹. Полазећи од тврдње да потребу њеног постојања и развијања њених облика примене у друштву одређују нови услови настали као последица послератних промена у Пољској у области друштва, економије, свести као и развој метода социолошких истраживања одн. афирмација социологије уопште и теорије права¹² — пољска социологија права сматра да јој је помоћ пружила, на изванредан начин, и „јаловост догматско формалних анализа” одн. „развој метода социолошког истраживања усмерен ка изнајлажењу нових решења”¹³. Истиче се даље да социологија користи правном сазнању тиме, прво, што развија умешност примењивања социолошке технике код истраживања над правом, друго, што на терену правних наука преноси извесне социолошке појмове и, треће, што омогућује коришћење општих, социолошки регистрованих закона приликом решавања специфичних правних проблема.¹⁴ Наравно, представници пољске социологије права утврђују и друге користи које собом носи ова научна дисциплина као на пример и то да социологија права одстрањује извесне неспоразуме које садрже главне концепције природног права¹⁵, да својим методама истраживања социологија доприноси проширивању сазнања дотле непознатог правном мишљењу,¹⁶ да омогућује распознавање оних основних друштвених фактора и сила, које у области правног живота играју прворазредну улогу¹⁷ итд. итд. То што је до скора било прећукивано (или недовољно тумачено) друштвено деловање права, ефективност тог деловања, утицај права на промену друштвених односа и обратно, само је одраз, тврди др. **Подгурецки**, недостатка оног образовања (социолошког, филозоф-

ског, економског) правника, које по својој природи стоји ван правних појмова; одраз карактеристичног за правнике формално-догматског мишљења⁴ као и незнања одн. нехтења коришћења социолошких метода и појмова у области правних наука.¹⁸

У већ цитираном напису **Социологија и правне науке**,²⁰ аутор је сматрао потребним да изложи место и однос социологије права у систему правних наука. Руководећи се традиционалним начином поделе правних дисциплина он говори о историјским, догматским наукама и теорији права (заједно са теоријом државе). Историјско-правне науке биле би те које се интересују хронологијом измена правних система, институција, правних прописа и сл. Њихов задатак је дескриптивни приказ правних појава под утицајем времена. Догматске науке су дате у великом броју, као: Кривично право, Међународно право, Радно, Цивилно, Административно право а, затим, и као (посебне, специфичне) што су Породично право, Трговинско, Поморско право и др. Главни задатак тих наука, истиче се, **садржан је у објашњењу смисла правних прописа (описно теоријски аспект)** али и у систематизацији и сређивању појмова који се користе у датој области права па и у целом правном систему (**техничко-практични аспект**). Наука теорије права пише даље исти аутор, интересује се, грубо речено, тражењем одговора на питања као што су: у чему је суштина права, какав је то правни однос, шта је то норма, у чему је суштина правног субјекта итд. Теорија права се може разматрати у свом ужем и ширем значењу. У ужем значењу теорија права се интересује логичко-језичком анализом појмова, који се појављују на терен разноврсних посебно-историјских одн. догматских наука. Циљ тог сазнања је семантичка конструкција правних појмова како би на максимално опертиван начин били погодни за предавање и промену права тј. анализа правних појмова, која би омогућила њихову лакшу и угоднију примену у пракси у оквирима посебних наука. Друго, шире значење (други део истраживања теорије права) интересује се проблемима социологије права. Ради се ту о регистрацији, формулисање и верификацији општих услова који се дотичу питања: како разноврсни друштвени чиниоци делују на право као и питања општих услова који се односе на то како право, као независни чинилац делује на разноврсне друге чиниоце социјалног живота. Тако схваћена социологија права²¹ се даље дели на своје посебне гране, сходно посебним правним дисциплинама и социолошким методама истраживања, као што су социологија цивилног права, социологија кривичног права и др. За разлику од теорије права у ужем значењу социологија права, као шири аспект теорије права²² утврђује опште закониности, које дејствују у основи правног живота људи. Дефиницући социологију права др. Подгурецки сматра да се та наука, углавном интересује: 1. описом свих тих ситуација код којих се примењује деловање права или, такође, деловање на право: 2. формулисањем и проверавањем хипотеза, које гово-

ре о чиниоцима који мењају право као и о чиниоцима правом мењаних; 3. сфером социотехничких препорука, које информишу о томе како користити право да би се постигли намеравани резултати. Међутим, уколико су то само неки главни проблеми социологије права као науке истиче се да постоје и друга, додатна питања којима се посвећује пуна пажња, питања која нису мало значајна и која улазе у обим и садржај дефиниције ове науке. Таква су, на пример, питања: на какав начин различити фактори (политички, етички, економски, демографске) утичу на садржај права. Марксистичка истраживања из области развоја и друштвене повезности појава веома су плодна, међутим, питање утицаја права као самосталног фактора на неке друге јесте проблем у основи необрађен.²³ Затим, питање ефикасности правних прописа, упознавања са правом, питање права које фактички делује и тзв. мртво право, питање области које подлежу правној регулативи и области које је искључују итд. итд.²⁴

Што се тиче метода социологије права одн. примене социолошких метода код истраживања деловања права, то су питања којима је посвећено такође, доста теоријских разматрања и практичних опита.²⁵ Као социолошке методе, које се могу прилагодити потребама изучавања правне делатности истичу се неколико: **Историјско-монографска** метода, на пример, иако је најмање прецизна ипак се помоћу ње долази до интересантних резултата. Тврди се да је оријентација ове методе на проблем адекватности односно неадекватности датог правног система у односу на дати друштвени поредак. Ради се, наиме, о томе да дато друштво има одређене економске, политичке, етичке, демографске и друге потребе чију реализацију правни систем (обавезан у том друштву) може олакшати или отежати и сл.

Етнографско-упоредна метода, истиче се, заснована је на испитивањима функционисања права у тзв. примитивним друштвима. Испитивања која омогућује ова метода, међутим, могу да баце светло и на низ савремених проблема, на многа теоријско-практична питања, која се тичу примене правних норми, промена деловања санкција и друштвеног мњења, услова примене права у људским групама различитих структура итд.

Метода **истраживања јавног мишљења** је, уствари, испитивање тзв. правне свести и тзв. правног осећања друштва. Ова метода има своје посебне, развијене одсеке као што је анкета (проста и комбинована), метода масовног интервјуа и сл.

Метода **анализа актуелних правних материјала**. Испитивање судских, административних материјала, протокола, закључака де легеференда итд. јесте пример ове методе. Помоћу ове методе може се, у извесном степену, утврдити функционисање правних прописа, њихово нарушавање; могуће је сакупити податке у циљу верификације хипотеза узете за основу датих правних прописа, правних аката и сл.

Монографске методе, које се користе код испитивања свестране делатности правних институција као што су судови, иследне службе, разноврсни органи државне бирократије итд. могу такође допринети веома много сазнању многобројних проблема, који опет, захтевају низ нових практичних решења.

Експериментална метода. Реч је пре свега о несвесном, стихијом експериментисању. Тражење примера таквог експериментисања, опис тих примера, формулисање добијених резултата а онда и сам терен те врсте експеримената јесте за социологију права врло интересантно питање.

Статистичке методе илуструју кроз цифре извесне промене друштвених појава. Том приликом иде се за тим да се статистичка метода користи тако да може послужити верификацији хипотезе, која говори о узајамном утицају каквог одређеног чиниоца на право и обрнуто.

Све ове методе, међутим, не треба узимати изоловано једну од друге јер само њихово међусобно допуњавање може дати пунију слику изучавања проблематике социологије права.

Како смо истакли једном, пољска социологија права већ је показала ефикасност појединих метода код емпиријско-практичног изучавања неких питања, која залазе у њену област. Нарочито су значајни резултати коришћења експерименталног метода у вези са испитивањима вршеним над радничким судовима у Пољској,²⁶ који су на одређен начин експерименталне институције мерења праведности без коришћења формалне судске процедуре, на основи јавног мњења трудбеника дате установе рада, у питањима ситног преступништва и неких нарушавања норми заједничког живота.²⁷ У опису ових истраживања²⁸ каже се да је реч о једном друштвеном експерименту у коме се ради о оцени функционисања тих судова одн. о установљењу да ли је биланс резултата њихових деловања позитиван или негативан. Експеримент је на принципу аналогија двеју ситуација од којих је једна контрола. Наиме, упоређивање делатности предузећа пре и после увођења радничких судова са оним где они нису уведени открива се какав је утицај радничких судова на извесне социјалне процесе у оквиру предузића. Методолошка техника обухватила је како интервјуе (анкете, квестижонаре) тако и изучавање докумената, статистичких података, анализу забележака истраживача и публицистичких података, којом приликом се обрађала пажња следећим стваирма: величина установе рада у којој постоје раднички судови, бројност персонала, врста производње предузећа (установе), степен квалификације радника, пол, итд. Добијени резултати истраживања осветљавали су низ питања у вези са делатношћу ове врсте судова. Тако, на пример, испитивања су показала да је број крађа (а нарочито вредност украдених ствари) мањи после увођења радничких судова од онога раније. О ефикасности радничких судова нарочито говори утврђена чињеница да људи услед стида од јавног укура имају страх од преступа што се доводи у везу са активирањем психолошког фактора (један од окривљених изјавио је да ће извршити самоубиство буде ли се по његовој ствари водила

јавна расправа). Исто тако многи су моменти показали да су раднички судови друштвено афирмисани. Радници једне установе рада, на пример, одговорили су са 110 према 2 (6 се уздржало одговора) позитивно на питање да ли је кажњавање помоћу јавног стида исправно и ефикасно.

Испитивање „бумеранговог ефекта“ код новинарске делатност и други примери социолошко-правног настојања да се одговори на низ актуелних питања само је нужан корак практичног (емпиријског) смисла социологије права. Притом се истиче да није довољно неком истраживању прилепити етикету „социолошки“ па да она то и буде. Потребно је систематски учити се техници, појмовима и утврђеним социолошким законима тако, да би се тек после тога они могли пренести на терен права. Али, каже се даље, колико се правник-теоретик може много обавестити од социолога на тему генезе и друштвеног деловања права, толико се и социолог, познавајући право, може зачудити многошћу природних експеримената, које друштвено деловање права носи са собом.²⁹ Са те основе нужна је уска сарадња, „кооперација“ и интеграција ових двеју наука¹⁰ у чему социологија права у Пољској наговештава значајну улогу.

Пољска социологија права већ је изашла из свог повоја. Њено место међу осталим социјалним наукама већ сада јој обезбеђује довољно ауторитета за даљи несметани развој. Глагови за увођење ове научне дисциплине у садржај програма универзитетских предавања све су чешћи, одређенији а меродавни, за сада, прихватају сутестију притиснути многим разлозима, у првом реду афирмацијом практичних вредности првих истраживања социологије права у Пољској. Међу студентима права и социологије све је већи интерес за ову грану науке па је оправдана претпоставка да ће пољска социологија права у скорој будућности имати довољно својих квалификованих представника, који ће радити на њеном даљем усавршавању и примењивању у друштву.

П. И. Козић

R É S U M É

Le caractère de la science sociologique polonaise est de donner une grande importance à l'établissement des disciplines sociologiques particulières. La sociologie de droit en fait partie: son rôle et son influence s'accroissent manifestement ainsi que sa popularité et la nécessité de rendre justice à son mérite, quoique aucune des institutions en Pologne ne pratique la sociologie du droit en premier plan, parmi ses représentants, c'est uniquement le Dr Agam Podgórecki qui s'intéresse entièrement et directement aux problèmes et aux devoirs de la sociologie du droit. D'autres comme Górecki, Ziembinski, Zawadzki et Studnicki s'occupent et travaillent dans ce domaine plus ou moins indirectement, ou partiellement.

Quoiqu'on prétende que la sociologie du droit est une «jeune discipline», qui aura «un avenir important», elle a en Pologne une tradition comme science mais en réalité pas la meilleure. Il s'agit avant tout, de l'oeuvre de Henryk Pietka-Przedmiot i metoda socjologii prawa—publiée en 1933, où on a essayé, pour la première fois en Pologne, de former, la clause et le système des notions qui forment le domaine de la sociologie du droit. En jugeant la sociologie du droit de H. Pietka, comme «universelle et préalable» à cause de sa tendance «conceptualistique et spéculative», la sociologie polonaise se développe d'une façon qui n'a pu être entièrement libérée de l'influence de l'ancienne orientation sociologique et juridique mais qui, dans tous les cas, exprime sa propre conception théorique et sa propre méthodologie. La sociologie polonaise de droit moderne outre que ses résultats dans le domaine de la définition de sa matière, de la détermination de son rapport avec les autres sciences (spécialement celles du droit), de la fixation de la place qu'elle occupe dans le système des courants existants de la sociologie du droit dans le monde, démontre pas moins de succès importants, aussi bien dans le domaine des recherches empiriques, ce que, les études des tribunaux ouvriers et celles de la profession de journaliste illustrent le mieux. Dans les études telles que «Problemy socjologii prawa», «Eksperyment w socjologii prawa», «Socjologia a prawo», «Diskusja o wartości metod socjologicznych dla nauk prawnych», (surtout le livre du Dr A. Podgórecki: «Socjologia prawa», imprimé après que cet écrit fut terminé) la structure de la matière ainsi que la méthodologie des recherches dans la sociologie du droit ont été fixées clairement. Aussi le Dr A. Podgórecki complète-t-il sa définition du droit avec beaucoup de questions qui résultent du rapport qui existe entre le droit et la société, se basant sur l'opinion que les problèmes fondamentaux de cette science se trouvent dans les réponses aux questions telles que: comment les facteurs sociaux agissent sur le droit, c. a. d. comment ce droit en qualité de facteur relativement indépendant agit sur d'autres facteurs sociaux divers? Quant aux méthodes de la sociologie du droit, certaines s'imposent comme plus importantes: la méthode monographique-istorique, ethnographique-comparative, les études de l'opinion publique, l'analyse des matériaux juridiques actuels, les méthodes monographiques, expérimentales et statistiques.

La sociologie polonaise du droit n'est plus à ses débuts. La place qu'elle occupe parmi les autres sciences sociales en Pologne dès maintenant lui assure suffisamment d'autorité pour son développement complet et définitif. Les voix pour l'introduction de cette discipline scientifique dans le programme de l'enseignement dans les universités se font de plus en plus entendre et deviennent plus précises. Les autorités approuvent pour le moment, ces suggestions et sont pressées par de nombreuses raisons, en première ligne par l'affirmation des mérites pratiques des premières recherches dans la sociologie du droit en Pologne.

Parmi les étudiants en droit et en sociologie, l'intérêt pour cette branche de science devient de plus en plus grand. Aussi l'hypothèse, que la sociologie du droit aura, dans le proche avenir, assez de représentants qualifiés et qui aspireront à son plus complet perfectionnement, est-elle justifiée.

1) То је наше мишљење и оно је дато у релацији, на пример, до југословенске социолошке науке. Професор Варшавског универзитета dr Ste fan Nowakowski тврди међутим да се у Пољској ни до данас „није оформио тип социолога — радника, већ доминира социолог — теоретик“. (в. *Moda na socjologii „Polityka“*, Warszawa 1962, br. 24.)

2) A. Malewski, *Dwa modele socjologii* бр. 1, Warszawa 1961, s. 52—53

3) Тачније, при Катедри моралних наука на Филозофском факултету универзитета у Варшави постоји семинаријум на коме се дискутују проблеми социологије права.

4) J. Jakubowski, *Diskusja o wartosci metod socjologicznych dla nauk prawnych*, „Panstwo i prawo“, с. 11 (165), Warszawa 1959, стр. 803.

5) Adam Podgórecki, *Eksperyment w socjologii prawa*, „Panstwo i prawo“ св. 5—6 (195—196), Warszawa 1962, с. 46

6) Исти писац је аутор и послератних радова у којима додирује проблем релације између социологије и права, појам социолошких и правних норми (*Wstep do nauki prawa* — Warszawa 1947), однос опште социологије према социологији права (*Socjologia, cz. I*, Warszawa 1949) итд. Међутим, реч је о успутном задржавању уколико се ради о самој социологији права, њеној дефиницији, методама.

7) H. Pietka, цит. дело, с. 15.

8) Ибид., с. 22.

9) A. Podgórecki, *op. cit.*

10) A. Podgórecki, *Problemy socjologii prawa „Studia Socjologiczne“* бр 2/2 Warszawa 1961, с. 248.

11) Kazimierz Opalek, *Problemy metodologiczne nauki prawa*, Warszawa 1962, с. 78.

12) A. Podgórecki, *Problemy socjologii prawa*, с. 248.

13) A. Podgórecki, *Eksperyment w socjologii prawa*, с. 46.

14) A. Podgórecki, *Socjologia a prawo*, „Prawo i życie“, бр. 6(127) Warszawa 1962.

15) J. Jakubowski, *op. cit.*, с. 803.

16) A. Podgórecki, *Problemy socjologii prawa*, с. 245.

17) A. Podgórecki, *Eksperyment w socjologii prawa*, 47.

18) v. *Problemy socjologii prawa*, с. 245.

19) A. Podgórecki, *Socjologia a prawo*.

20) Напис је део књиге др. Podgóreckог п.н. *Socjologia prawa*, која је док смо писали ове редове, изашла у издању „Wiedze Powszechne“—Warszawa.

21) У цитираном напису J. Jakubowskog наилазимо идентичну мисао о месту социологије међу правним наукама када читамо да је „социологија права дужна постати предметом предавања на универзитетима у оквиру широко схваћене теорије државе и права“ (с. 803)

22) У разговору који смо имали са др. Podgóreckим додирнуто је питање колико је социологија права правна одн. социолошка наука. Поред већ изнетог мишљења да је социологија права теорија права у ширем значењу дрј Podgórecki је додао да би она могла да се третира и као социологија у ужем значењу тј. као социолошка дисциплина уколико се пође од шеме социолошких наука према којој постоји поред општег дела социологије још историјски, социографски и посебни део (коме припада и социологија права).

23) A. Podgórecki, *Problemy socjologii prawa*, с. 246—247.

24) в. A. Podgórecki, *Socjologia a nauki prawne*, с. 835.

25) Ово питање најсистематскије третира A. Podgórecki у свом напису *Problemy socjologii prawa* (249—252) а, затим и J. Jakubowski у свом чланку *Diskusja o wartosci metod socjologicznych*.

26) Ова испитивања су вршена у Заводу методологије Централног института заштите рада и њима је руководио др. Eugeniusz Modallinski уз сарадњу других установа и појединаца.

27) Први раднички судови у Пољској појавили су се октобра 1960 г.

28) в. о томе опширније у напису A. Podgóreckog, *Eksperyment w socjologii prawa*.

29) A. Podgórecki, *Socjologia a prawo*.

30) Тридесетог марта 1962 г. Пољско друштво политичких наука организовали је у Варшави дискусију на тему: Интеграција друштвених наука. Реферат, који је изражавао правни аспект ствари (Интеграција друштвених наука у очима правника) поднео је проф. др. Stanislaw Erlich, а социолошки аспект (Интеграција друштвених наука у очима социолога) — проф. др. Jan Szczepanski.